

15. Grau, C., 1989. 'Eduard Winter. 1896 bis 1982', *Wegbereiter der DDR-Geschichtswissenschaft*. – (Ost-), Berlin, s.358–375.
16. Luft, I., 2016. 'Eduard Winter zwischen Gott, Kirche und Karriere. Vom böhmischen katholischen Jugendbuntführer zum DDR-Historiker', *Leipziger Uni-Vlg.*, 614 s.
17. Mast, P., 'Winter Eduard. Historiker'. [online] Dostupno: www.ostdeutsche-biographie.de
18. Némec, J., 2008. 'Eduard Winter (1896–1982) «Eine der bedeutendsten Persönlichkeiten der österreichischen Geistgeschichte unseres Jahrhunderts ist in Österreich nahezu unbekannt»', *Österreichische Historiker 1990–1945: Lebenslaufe und Karrieren in Österreich, Deutschland und Tschechoslowakei in wissenschaftlichen Porträts*. Wien, Köln, Weimer: Böhlau Verlag, s.619–675.
19. Thomas, L., 2005. 'Die Ostberliner Forschungen zur Geschichte Russlands nach 1945', *Hundert Jahre Osteuropäische Geschichte. Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft*, Stuttgart, s.173–182.
20. Waibel, H., 2011. 'Diener vieler Herren: Ehemalige NS-Funktionäre in der SBZ/DDR', Lang, Frankfurt am Main, 390 s.
21. Winter, E., 1926. 'Die Deutschen in der Slowakei und in Karpathorusland', Münster in Westfalen, 96 s.
22. Winter, E., 1981. 'Mein Leben im Dienst des Völkerverständnisses. Nach Tagebuchaufzeichnungen', *Briefen, Dokumenten und Erinnerungen*, Bd.1. – (Ost-), Berlin, 193 s.
23. Winter, E., 1976. 'Aktuelle Bezüge der Geschichte der deutsch-slawischen Wissenschaftsbeziehungen', *Russisch-deutsche Beziehungen von der Kiever Rus' bis zur Oktoberrevolution. Studien und Aufsätze* / Hrsg. Heinz Lemke, Bruno Widera, Berlin: Akademie Verlag, s.107–114.
24. Winter, E., 1942. 'Byzanz und Rom im Kampf um die Ukraine. 955–1939', Leipzig, 227 s.
25. Winter, E., 1938. 'Tausend Jahre der Geisteskampf im Sudeten Raum', Salzburg, Leipzig, 442 s.
26. Winter, E., 'Erinnerungen: (1945–1976)', Hg. Oberkofler G., Frankfurt am Mein, s.80.
27. Winter, E., 1971. 'Die wissenschaftliche Forschungs Sibiriens in der Petrinischen Zeit. Die siebenjährige Forschungsreise d. g. Messerschmidts durch Sibirien (1720–1727)', Moskau: Nauka, 15 s.
28. Winter, E., 1979. 'Aus der Geschichte der Martin – Luther-Universität Halle im Jahre 1949. Erinnerungen', *Jahrbuch für Geschichte der sozialistischen Länder Osteuropas*, Bd.23, 2, s.131–138.

Barvinska P. I., Doctor of Historical Sciences, Professor of Department of Modern and Contemporary History, Odesa I. I. Mechnikov National University (Ukraine, Odesa), barvinskaja@ukr.net

Eduard Winter: from theologian of Austro-Hungarian Empire to the academic of the German Democratic Republic

The author of the article traces the development of Edward Winter's scientific career under various political regimes as well as analyzes the influence of politics on his work. It was defined that this historian was awarded the highest academic titles and posts in the German Democratic Republic, and his creative legacy of this period is most politically determined.

Keywords: historian, power, scientific works, political influence.

* * *

УДК 94(437.1.2):316

Бевзюк Є. В.,

доктор історичних наук, доцент кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій, Ужгородський національний університет (Україна, Ужгород), evbevzuk@gmail.com

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ДУХОВНОГО ПРОБУДЖЕННЯ СЕРБОЛУЖИЦЬКОГО ЕТНОСУ

Феномен серболужицької етноісторії та духовного пробудження серболужицького етносу представляє значний науковий інтерес у контексті вивчення культурно-національного та етнополітичного розвитку народів і держав європейського континенту на шляху до формування оновленої та інтегрованої європейської цивілізації XXI ст. В той самий час систематизацію джерел та глибокий аналіз наукових робіт з питань серболужицької історії у комплексному вигляді вітчизняною історіографією поки що не здійснено. В статті надана характеристика фондам в яких зберігаються документи з практики етнозберігаючого руху лужицьких сербів.

Ключові слова: етнічне пробудження, нація, слов'яни, лужицькі серби, ідея, ідеологія, революція, імперія, національна політика, джерела, архіви, Німеччина.

Систематизацію джерел та глибокий аналіз наукових робіт з питань серболужицької історії у комплексному вигляді вітчизняною історіографією поки що не здійснено. Основну групу джерел з вивчення процесу духовного пробудження серболужицького етносу складає масив неопублікованих суттєво важливих архівних матеріалів, які містяться не тільки у фондах центральних і регіональних архівів Німеччини, Чехії, Польщі, Росії – малодоступних для українських вчених з об'єктивних причин, але й у документосховищах України.

Вітчизняні архіви мають дещо обмежену, порівняно, наприклад, з німецькими, чеськими і словацькими, кількість документів з культурно-національного руху західних слов'ян кінця XVIII – першої половини XIX ст. Тут зібрані переважно фрагментарні матеріали, але у наявності досить вагомий масив документів стосовно міжслов'янських зв'язків західних слов'ян і контактів їх національних лідерів із українською науково-інтелектуальною елітою.

Архівні колекції з теми духовного пробудження серболужицького етносу зберігаються у ряді установ.

Так, у Центральному державному історичному архіві України (ЦДАК) м. Києва фонди установи містять достатню кількість архівного матеріалу, який допомагає не тільки відкрити невідомі сторінки з минулого західного слов'янства, особливо щодо їх наукових та культурних стосунків із інтелектуалами Наддніпрянщини, але й дозволяє певним чином з'ясувати особливості політики європейських імперій XIX ст. щодо слов'ян.

Особливий інтерес для оцінки розвитку слов'янських національних рухів та впливу на них зовнішніх обставин, зокрема і російського уряду конкретно, викликає фонд «Управління Київського учбового округу» (Ф.707). Фонд містить листування Міністерства народної освіти Російської імперії із губерніями, численні циркуляри, протоколи засідань та рекомендації. Як нам здається, вагомим джерелом в плані нашого дослідження є документи з листування із міністром народної освіти. Вони містять гідні уваги та оцінки сучасними дослідниками рекомендації керівництву навчальних закладів з приводу слов'янства і слов'янських національних рухів. В ЦДАК є 16 аркушів таких міністерських рекомендацій [6]. Зміст матеріалу дозволяє говорити, що російський уряд не тільки старанно відслідковував слов'янські національні настрої, спостерігав за їх ідеологами, але й максимально протидіяв можливості проникнення будь-яких ліберальних ідей зі слов'янського заходу на терени своєї імперії.

Історію лужицького слов'янства XIX ст. в загальному руслі розвитку слов'янознавства висвітлюють також і матеріали особистих документів, що зберігаються у архівних фондах ЦДАК. Наприклад, надрукований щоденник основоположника слов'янознавства в Російській імперії О. Бодяньського, якого водночас варто вважати і одним з перших професійних вчених-сорабістів Росії й України, міститься в особистому фонді Павловського [2].

Особливий інтерес для нашого дослідження мають документи з фонду ЦДАК «Канцелярія Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора» (Ф.422). Фонд містить понад 278 тис. одиниць збереження. Фактично, у фондах зберігаються офіційні документи російських імперських державних установ, які проливають

світло на політику імперії щодо західного слов'янства. Матеріали цієї добірки, як засвідчують реєстраційні записи, майже не вивчалися дослідниками, тому більшість із них вперше вводиться нами в науковий обіг. Зокрема, конкретно для теми нашого дослідження цінна документальна колекція з генерал-губернаторського фонду (Ф.442. Канцелярія Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора), яка стосується революційних подій 1848–1849 рр. у Європі та консолідації слов'янства. В фонді розміщено «Заклик богемських слов'ян», розісланий В. Ганкою до слов'янських народів [4]. Особливий інтерес для дослідників становлять документи опису 1 (Поліцейська частина), опису 789 (Секретна частина 1848 р.) та описи 804–810 (Політичний стіл. Секретна частина) згаданого фонду.

Загалом наявні архівні матеріали з фонду канцелярії Київського генерал-губернатора досить яскраво доповнюють розуміння зовнішніх обставин формування ідеології західних слов'янських рухів. При цьому, у період з 1848–1849 рр. (час, коли революція з'єдналася із слов'янськими рухами) розширилася як географія надходжень, так і кількість рапортів, звітів, донесень, що отримувала канцелярія [7]. Наведені факти однозначно дозволяють припустити, що російський імператор, його міністри були відверто стурбовані процесом радикалізації слов'янських національних рухів.

Цікаві документи як з історії відродження західних слов'ян, так і їх зв'язків з інтелектуалами Західної України виявлені нами у фондах Центрального державного історичного архіву України, який знаходиться у м. Львові (ЦДІАЛ України). Якщо київські архівні збірки містять матеріали стосовно співробітництва вчених-славістів і громадських діячів Наддніпрянщини, яка входила до складу Російської імперії, із лідерами західного слов'янського культурно-національного руху XIX ст., то у фондах ЦДІАЛ м. Львова знаходяться документи щодо участі в цих зв'язках представників Галичини, яка, як відомо, входила до складу Австрійської імперії. Найбільший інтерес для теми нашого дослідження з-поміж матеріалів ЦДІАЛ України являють документальні збірки із фонду №309 «Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка». Нами опрацьовані листи Я. А. Смолера до професора української літератури Львівського університету, одного з ініціаторів національного відродження і засновника «Руської Трійці» Я. Ф. Головацького (1814–1888 рр.) [11]. Ці чотири листи були майже випадково виявлені у першій половині 80-х років XX ст. у збірці листів до Я. Ф. Головацького львівським істориком М. М. Крілем, який ознайомив з їх змістом відомих сорабістів К. К. Трофимовича та В. А. Моторного. В ті часи у радянській Україні розгорталася чергова кампанія боротьби проти «буржуазного націоналізму», як розповів нам В. А. Моторний, не було ніякої можливості опублікувати архівну знахідку щодо існування українсько-лужицьких зв'язків ще в XIX ст., тим більше, коли в них брали участь представники Галичини. Тому листи Смолера до Головацького із фондів ЦДІАЛ України з науковими коментарями згаданих вище львівських вчених були вперше опубліковані у 1985 р. в Прибалтиці у Наукових записках Тартуського університету як нові документи про «серболужицько-східнослов'янські» зв'язки [8].

Під час роботи у фондах ЦДІАЛ України нами було виявлено одиницю збереження відповідей Головацького на згадані вище 4 листи Я. Смолера [12]. Крім того, заслуговують на увагу й інші матеріали ЦДІАЛ України щодо міжслов'янських зв'язків, наприклад, листування Д. Зубрицького із московським славістом, українцем за походженням О. Бодяньським – одним із «першовідкривачів» Лужиці для Росії, відомим чеським вченим В'ячеславом Ганкою та братами Яковом й Іваном Головацькими.

Ціла низка неопрацьованих до сьогодні документів, надзвичайно важливих для сорабістики, зберігається у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. Точніше, в її філії – «Інституті рукопису» (ІР НБ НАН України). У фондах Інституту рукопису розміщені документи, що відтворюють не тільки картину розвитку української славістики, історичної науки, але й дозволяють з'ясувати значення міжслов'янських інтелектуальних взаємин першої половини XIX ст. для процесу формування національних ідеологій чехів, словаків, лужичан. Відповідно, певну роль для з'ясування як обставин формування, так і змісту національних парадигм західного слов'янства мають фонди, в яких зберігаються звіти про відрядження та особисті враження видатних науковців-славістів, які вони отримали під час свого перебування на західних слов'янських землях.

Так, в документосховищі зберігаються матеріали з архіву Київського університету XIX ст. Вони дозволяють проілюструвати обставини виникнення і поширення у західних слов'ян відроджувальних ідей. До того ж, фонди ІР НБ НАН України містять листи, звіти, нотатки слов'янських діячів минулого століття (В. Ганки, М. Погодіна) та рукописну спадщину (щоденники П. Куліша, В. Тімковського) [9].

Щоденник подорожі В. Тімковського є одним із перших серйозних документів з історії відродження західних слов'ян. Надзвичайно цікавими є як обставини написання самого щоденника, так і подальша його доля. Як відомо, В. Тімковський (1781–1832 рр.) був випускником Київської духовної академії. З 1812 р. він служив у державного секретаря О. С. Шишкова, пізніше, відповідно в 1813–1814 рр., разом з ним супроводжував Олександра І в його закордонних походах під час наполеонівських воєн. Свої враження від подорожі В. Тімковський заносив у щоденник. Це невеликий зошит обсягом 120 сторінок з подорожніми нотатками періоду від 24 вересня (6 жовтня за новим стилем) до 2 (14) жовтня 1814 р. Щоденник подорожі В. Ф. Тімковського – важливий документ з історії, культури та побуту лужицьких сербів початку XIX ст. Історичні описи-екскурси в тексті переплітаються з етнографічними й мовознавчими викладками і свідчать про високий науковий рівень дослідника. Тому це наукове неупереджене свідчення очевидця викликало великий інтерес і, водночас, гостру дискусію в радянській сорабістиці 80-х рр. XX ст.

В Будишині у 1983 р. була опублікована змістовна стаття мовознавця з Фрунзе (зараз – Бишкек) Л. А. Шеймана про щоденник В. Ф. Тімковського і його подорож Лужицею на початку XIX ст. як нововідкрите архівне джерело [17]. У відповідь московська славістка Л. П. Лаптева помістила аналогічну статтю в 1986 р.

у журналі «Питання історії». В статті дослідниця намагалася довести власний пріоритет у відкритті та введенні в науковий обіг цього цінного джерела стосовно процесу пробудження лужицьких сербів [10, с. 83–85]. Тільки побіжно вона згадала про статтю Шеймана як малозначиму й «переважно літературознавчу». Хоча насправді це не так, тому що відомий сорабіст у німецькій публікації дав розгорнуту характеристику як життєвого шляху Тімковського, займаючись з 60–х років XX ст. його діяльністю, так і самого джерела – щоденника подорожі 1814 р. Л. П. Лаптева, щоправда, визнає, що ще у 1934–1935 рр. із щоденником Тімковського ознайомився приват–доцент Київського університету А. І. Степович (1856–1835), який підготував чотири варіанти наукової статті з цього питання, так і не опублікованих через смерть автора. Московська сорабістка стверджує, що науковий працівник бібліотеки О. М. Апанович, готуючи у 1982 р. до друку опис архіву А. І. Степовича, повідомила її про існування щоденника Тімковського. Так як київський архіваріус О. М. Апанович не ознайомила з текстом щоденника, пріоритет введення джерела в науковий обіг, таким чином, привласнила собі Л. П. Лаптева.

Опрацювавши ретельно матеріали Тімковського та інших фондів ІР НБ НАН України, можемо стверджувати, що першим у 30–х роках XX ст. відкрив і детально проаналізував цей документ з історії Лужиці дійсно київський славіст Степович. У його фонді зберігається черновий варіант статті «В. Ф. Тімковський і його подорожній щоденник (1813–1814 рр.)» [16]. Саме цей варіант, судячи з «Листа ознайомлення», першою знайшла Лаптева, а вже пізніше черновий варіант статті Степовича знайшов Шейман. Та цікаве інше. Порівняння тексту архівної чернетки з публікаціями обох авторів засвідчує, що Лаптева та Шейман «творчо» використали окремі моменти з неопублікованої праці Степовича. Наразі, у зв'язку з цим, безплідними видаються амбітні дискусії окремих вчених про «першовідкриття», за якими втрачається сам предмет дослідження. Маємо небезпідставні заперечення і щодо безпеліційної характеристики Тімковського, особливо Лаптевою, як виключно «російського» дослідника.

У фондах Інституту рукопису ІР НБ НАН України взагалі знаходиться великий масив неопрацьованої рукописної спадщини відомих славістів Російської імперії XIX ст., частина з яких займалася не тільки теоретичними проблемами слов'янознавства, але й серболужицькою проблематикою. Так, існує окремий фонд М. П. Погодіна (1800–1875) – одного із найвпливовіших діячів наукового і громадського життя країни. З 1839 р. М. П. Погодін був особисто знайомий з Я. А. Смолером, організовував та особисто надавав фінансову допомогу слов'янським культурно–національним рухам. В інституті зберігаються деякі звіти про закордонні поїздки вченого, листи, де він розмірковує про об'єднання слов'ян, створення слов'янської федерації та про необхідність допомоги зарубіжним слов'янам з боку Росії [13].

Окремі матеріали з фондів Інституту рукопису, виявлені нами, характеризують міжслов'янські взаємини напередодні революційних подій 1848–1849 років. Це стосується, насамперед, документів щодо активності чеського славіста В. Ганки. Найбільш цікавими є два документа, пов'язані із направленням В. Ганкою до

Києва інформації щодо підготовки Слов'янського з'їзду 1848 р. у Празі. 1 травня 1848 р. В. Ганка адресував О. Я. Стороженку відозву «Слов'яни, браття!», а на звороті власноручно написав листа до Стороженка [5]. Інформацію щодо листа В. Ганки через російського намісника в Польщі було доведено навіть до відома російського царя. Як виходить із документів, імператор оперативно, як на XIX ст., – вже 15 (27) травня 1848 р. переслав відповідь для О. Я. Стороженка, в якій фактично заборонив йому бути присутнім на конгресі [15].

Таким чином, до участі росіян у Слов'янському з'їзді та в загальнослов'янському русі, ініційованому зарубіжними лідерами слов'янського відродження, царський режим ставився досить прохолодно. Тим більше, коли слов'янський рух з'єднався з революцією 1848–1849 рр. Навпаки, як засвідчили подальші події, Росія виконала роль жандарма у придушенні національно–визвольної боротьби підневільних Австрійської імперії народів.

Безумовно, науковий інтерес для славістичних студій являють рукописні фонди, що розміщені у Відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (ВРФТ НАН України). На сьогодні фонди відділу є найбільшим в Україні спеціалізованим зібранням матеріалів з історії української літератури та культури. Особливу цінність для дослідників–славістів має фонд О. М. Бодяньського (Фонд 99) – основоположника слов'янознавства як Наддніпрянщини так і Російської імперії першої половини XIX ст.

Зрозуміло, що ніяким чином не потрібно, навіть з націонал–патріотичною метою, вульгаризувати минуле й намагатися зображувати, наприклад, Бодяньського тільки основоположником української славістики, але його творча спадщина належить як українському, російському, так й іншим народам. Як відомо, Бодяньський майже першим з–поміж вчених–славістів, зокрема в Україні, мав безпосередні особисті і наукові контакти з діячами чеського, словацького, серболужицького національних рухів та західних слов'ян в 40–х роках XIX ст. Значною допомогою для досліджень науковців є Путівник по фондах Відділу рукописних фондів і текстології [14], який було підготовлено працівниками Інституту і видано у 1999 році. Найбільш ґрунтовно до нас над документами фонду О. Бодяньського ще на початку 80–х років XX ст. працював відомий львівський славіст М. М. Кріль.

Фонд Бодяньського має свою цікаву історію формування. Розглядаючи численні листи і записки, ми відмітили, що на багатьох сторінках міститься штамп «Бібліотека А. О. Тітова», на зворотній обкладинці екслібрис Тітова, а на форзаці – «Ростовський музей старожитностей». Помітно, що колекція рукописів і листів Бодяньського старанно систематизована та описана. Такий її стан має цілком законне пояснення. Так, значна частина колекції з інтелектуальної спадщини відомого славіста стала результатом копіткої діяльності А. О. Тітова. Як відомо, останній багато років збирав різноманітні рукописи, листи та по можливості придбавав у повному обсязі рукописи із зібрань різних колекціонерів.

У 1880 році, після смерті славіста, його вдова продала частину архіву і в тому числі бібліотеку Бодяньського археографу А. О. Тітову. Таким чином сьогодні значна частина творчої і наукової спадщини О. М. Бодяньського

опинилася і зберігається в РГБ (Фонд 36. Бодянский Осип Максимович. Филолог–славист, профессор Московского ун–та). Інша частина особистого архіву Бодяньського, яку зібрав Тітов, потрапила до Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка. Вона і становить левову частку фонду слависта.

Між матеріалами Бодяньського – записи українських народних пісень, щоденник, який особисто вів дослідник під час своєї подорожі слов'янськими землями (1840–1842), записник з виписками із стародавніх рукописів, лінгвістичні записи, зроблені різними мовами, бібліографічні нотатки і, безумовно, особисте листування Бодяньського з багатьма діячами і науковцями епохи слов'янського відродження [3]. Серед них: українець – І. Вагилевич, чехи – К. Гавлічек, В. Ганка, Й. Юнгман, словак – Л. Штур, лужичани – Я. А. Смолер, Я. П. Йордан, росіяни – І. Срензневський, М. Погодін [1]. Як свідчать «Листи ознайомлення», в різні роки у фонді Бодяньського працювали такі відомі слависти, як М. Криль (Львів), В. Матула (Братіслава), Л. Лаптева (Москва).

До того ж, у фондах Відділу рукописних фондів ми мали можливість ознайомитися із двадцятьма листами до Бодяньського від таких діячів лужицького пробудження, як Я. А. Смолер, Я. П. Йордан. Переважна кількість листів від лужицьких будителів написані російською мовою. При цьому, незважаючи на багаторічну просвітницьку та наукову діяльність згаданих будителів та присутність в їх національній риторичі романтичних міжслов'янських гасел про взаємність, неможливо не помітити присутність в їх листах здорового економічного прагматизму. Як Йордан, так і особливо Смолер акцентують увагу Бодяньського на такому аспекті їх взаємин, як обмін або оплата за надіслані книги [18]. Такий підхід є зрозумілим. Я. Смолер був засновником книготорговельної фірми «Смолер і П'єх», та вкладав зароблені гроші і спрямовував меценатську допомогу на організацію власної друкарні. Таким чином, своє бажання служити науці і справі збереження серболужицької етнічної своєрідності Бодяньський та Смолер були змушені поєднувати із підприємницькою діяльністю.

Таким чином, здійснений нами аналіз дозволяє говорити про існування достатньої джерельної бази з історії процесу духовного пробудження серболужицького етносу у XIX ст. При цьому, наявні документи з архівів України, суттєво поглиблюють поки що дещо схематичний аналіз етнічного пробудження сербів–лужичан та їх міжслов'янських зв'язків, який утвердився у сучасній українській історіографії.

Список використаних джерел

1. Бодянский, ОМ., 'Шафарик П. И. Письмо. 23.08.1836', *ВРФТ НАН України*, Ф.99, Од.зб.12/975, арк.115–117; Срензневский И. И. – Бодянский О. М. 'Письмо. 28.10.1846', *ВРФТ НАН України*, Ф.99, Од.зб.91, арк.49–50; Štúr, L. 'Bodjanskému. List'. 18.04.1844, *ВРФТ НАН України*, Ф.99, Од.зб.80, арк.110–111.
2. Бодянский, ОМ., 'Дневник', *ЦДІАК України*, Ф.267, Оп.1, Од.зб.80, 33 арк.
3. Бодяньський, ОМ., 'Славянские дневники', *ВРФТ НАН України*, Ф.99, Од.зб.185, арк.57–64; Бодяньський, ОМ., 'Воспоминания про пребывание в Праге. 1840–1842', *ВРФТ НАН України*, Ф.99, Од.зб.41, арк.86, арк.187.
4. 'Воззвание богемских славян. Отправлено на имя А. И. Селина', *ЦДІАК України*, Ф.442, Оп.798, Спр.153, арк.242–243.
5. Ганка, В., 'Стороженке А. Я. Письмо. 01.1848. из Праги', *ІР НБ НАН України*, Ф.8. (Коллекция университета св. Владимира), Од.зб.2554, 4 арк.
6. 'Господину попечителю Киевского учебного округа. Министр народного просвещения Уваров. 29 мая 1847. Секретно', *ЦДІАК України*, Ф.707, Оп.261, Спр.12, арк.7–8, арк.1–16.
7. 'Записка від імені руського народу Галичини. 31 липня 1848 р. Львів', *ЦДІАК України*, Ф.442, Спр.153, арк.437–438; 'Звернення русинів до «Німецьких братів». Рік 1848', *ЦДІАК України*, Ф.442, Оп.798, Спр.153, арк.440.
8. Криль, ММ., Моторний, ВА., Трофимович, КК., 1985. 'Неизвестные документы о серболужицко–восточнославянских связях', *Ученые записки Тартуского государственного университета*, Вып.710, с.101–107.
9. Кулиш, ПА., 'Дневник 1845–1848 pp.', *ІР НБ НАН України*, Ф.10, Од.зб.6600, 35 арк; 'Путевой журнал В. Ф. Тимковского. 1814 г.', *ІР НБ НАН України*, Ф.1 (В. Тимковский), Од.зб.2332, 68 арк.
10. Лаптева, ЛП., 1986. 'Русские путешественники о лужицких сербах', *Вопросы истории*, №1, с.85–91.
11. 'Письма профессору Львовского университета Я. Ф. Головацкому. Год 1861–1874', *ЦДІАЛ України*, Ф.309, Оп.1, Од.зб.2299, 126 арк.
12. 'Письма Я. Головацкого к К. Говорскому, А. Петрушевичу, И. Смоляра и других. Год 1861–1886', *ЦДІАЛ України*, Ф.309, Оп.2, Од.зб.111, 40 арк.
13. Погодин, М., 'Отчет о моем путешествии, особенно в отношении к славянам. 7 декабря 1853', *ІР НБ НАН України*, Ф.160, Од.зб.280, 10 арк.; Погодин, М., 'Письмо второе 1854 г.', *ІР НБ НАН України*, Ф.160. (М. Погодин), Од.зб.281, Спр.493 (18), 16 арк.
14. 'Путівник по фондах відділу рукописів Інституту літератури [Текст]', 1999. *НАН України*, ... за ред. Г. М. Бурлака. – К.: Видавничий центр «Спадщина», 864 с.
15. 'Секретно тайному советнику Стороженко А. Я. об оставлении без ответа письма В. Ганки. 15/27 мая 1848 года. Варшава. Оригинал', *ІР НБ НАН України*, Ф.8, Од.зб.2561, 2 арк.
16. Степович, АИ., 'В. Ф. Тимковский и его путевой дневник (1813–1814). Статья 1934–1935 г.', *ІР НБ НАН України*, Ф.179, Од.зб.135, 37 арк.
17. Шейман, ЛА., 'Василий Тимковский и его дневник путешествия по Лужице', 1983. *Letopis. Jahresschrift des Instituts für sorbische Volsforschung*, R.B, №30/1, s.12–53.
18. Smoler, JA., 'Bodjanskému. List. 28.08.1843', *ВРФТ НАН України*, Ф.99, Од.зб.80, арк.114–115; Jórdan, JP., 'Bodjanskému. List. 02.04.1843', *ВРФТ НАН України*, Ф.99, Од.зб.80, арк.51–52.

References

1. Bodjanskij, OM., 'Shafariku P. I. Pis'mo. 23.08.1836 (Safarik P. I. Letter. August 23, 1836)', *VRFT NAN Ukrainy*, F.99, Od.zb.12/975, ar.115–117; Srenznevskij I. I. – Bodjanskij O. M. 'Pis'mo. 28.10.1846 (Writing. October 28, 1846)', *VRFT NAN Ukrainy*, F.99, Od.zb.91, ar.49–50; Štúr, L. 'Bodjanskému. List. 18.04.1844', *VRFT NAN Ukrainy*, F.99, Od.zb.80, ar.110–111.
2. Bodjanskij, OM., 'Dnevnik (A diary)', *CDIAK Ukrainy*, F.267, Op.1, Od.zb.80, 33 ar.
3. Bodjanskij, OM., 'Slavjanskije dnevniki (Slavic Diaries)', *VRFT NAN Ukrainy*, F.99, Od.zb.185, ar.57–64; Bodjanskij, OM., 'Vospominanija pro prebyvanie v Prage. 1840–1842 (Memories of staying in Prague. 1840–1842)', *VRFT NAN Ukrainy*, F.99, Od.zb.41, ar.86, ar.187.
4. 'Vozzvanie bogemskih slavjan. Otpravleno na imja A. I. Selina (Appeal of the Bohemian Slavs. Sent to A. I. Selin)', *CDIAK Ukrainy*, F.442, Op.798, Spr.153, ar.242–243.
5. Ganka, V., 'Storozhenke A. Ja. Pis'mo. 01.1848. iz Pragi (Storozhenke A. Ya. Letter. 01.1848. from Prague)', *IR NB NAN Ukrainy*, F.8. (Kollekcija universiteta sv. Vladimira), Od.zb.2554, 4 ar.
6. 'Gospodinu popечителю Kievskogo uchebnogo okruga. Ministr narodnogo prosveshhenija Uvarov. 29 maja 1847. Sekretno (Mr. Trustee of the Kiev academic district. Minister of Education Uvarov May 29, 1847. Secretly)', *CDIAK Ukrainy*, F.707, Op.261, Spr.12, ar.7–8, ar.1–16.
7. 'Zapyska vid imeni rus'kogo narodu Galychyny. 31 lypnja 1848 r. L'viv (A note on behalf of the Russian people of Galicia. July 31, 1848 Lviv)', *CDIAK Ukrainy*, F.442, Spr.153, ar.437–438; 'Zvernennja rusyniv do «Nimec'kyh brativ». Rik 1848 (The address of the Rusyns to the «German brothers». Year 1848)', *CDIAK Ukrainy*, F.442, Op.798, Spr.153, ar.440.
8. Kril', MM., Motornij, VA., Trofimovich, KK., 1985. 'Neizvestnye dokumenty o serboluzhicko–vostochnoslavjanskich svjazjah (Unknown

documents on Serbian–East Slavic ties), *Uchenye zapiski Tartuskogo gosudarstvennogo universiteta*, Vyp.710, s.101–107.

9. Kulish, PA., 'Dnevnik 1845–1848 rr. (Diary of 1845–1848)', *NB NAN Ukrai'ny*, F.10, Od.zb.6600, 35 ark; 'Putevoj zhurnal V. F. Timkovskogo. 1814 g. (Travelogue of V. F. Timkovsky. 1814)', *NB NAN Ukrai'ny*, F.1 (V. Timkovskij), Od.zb.2332, 68 ark.

10. Lapteva, LP., 1986. 'Russkie puteshestvenniki o luzhickih serbah (Russian travelers about the Lusatian Serbs)', *Voprosy istorii*, №1, s.85–91.

11. 'Pis'ma professoru L'vovskogo universiteta Ja. F. Golovackomu. God 1861–1874 (Letters to the professor of the University of Lviv Ya. F. Golovatsky. Year 1861–1874)', *CDIAL Ukrai'ny*, F.309, Op.1, Od.zb.2299, 126 ark.

12. 'Pis'ma Ja. Golovackogo k K. Govorskemu, A. Petrushevicha, I. Smoljara i drugih. God 1861–1886 (Letters of J. Golovatsky to K. Govorsky, A. Petrushevich, I. Smolyar and others. Year 1861–1886)', *CDIAL Ukrai'ny*, F.309, Op.2, Od.zb.111, 40 ark.

13. Pogodin, M., 'Otchet o moem puteshestvii, osobenno v otnoshenii k slavjanam. 7 dekabrja 1853 (Report on my journey, especially in relation to the Slavs. December 7, 1853)', *NB NAN Ukrai'ny*, F.160, Od.zb.280, 10 ark.; Pogodin, M., 'Pis'mo vtoree 1854 g (The second letter of 1854)', *NB NAN Ukrai'ny*, F.160. (M. Pogodin), Od.zb.281, Spr.493 (18), 16 ark.

14. 'Putivnyk po fondah viddilju rukopysiv Instytutu literatury [Tekst] (Guide to the funds of the Department of Manuscripts of the Institute of Literature [Text])', 1999. *NAN Ukrai'ny, ... za red. G. M. Burlaka. – K.: Vydavnychij centr «Spadshhyna», 864 s.*

15. 'Sekretno tajnomu sovetniku Storozhenko A. Ja. ob ostavlenii bez otveta pis'ma V. Ganki. 15/27 maja 1848 goda. Varshava. Original (Secretly to the secret adviser Storozhenko A. Ya. About leaving unanswered a letter of V. Ganka. May 15/27, 1848. Warsaw. Original)', *NB NAN Ukrai'ny*, F.8, Od.zb.2561, 2 ark.

16. Stepovich, AI., 'V. F. Timkovskij i ego putevoj dnevnik (1813–1814). Stat'ja 1934–1935 g. (V. F. Timkovsky and his travel diary (1813–1814). Article 1934–1935)', *NB NAN Ukrai'ny*, F.179, Od.zb.135, 37 ark.

17. Shejman, LA., 'Vasilij Timkovskij i ego dnevnik puteshestvija po Luzhice (Vasily Timkovsky and his travel diary across Lusatia)', 1983. *Letopis. Jahresschrift des Instituts fur sorbische Volsforschung*, R.B, №30/1, s.12–53.

18. Smoler, JA., 'Bodjanskému. List. 28.08.1843', *VRFT NAN Ukrai'ny*, F.99, Od.zb.80, ark.114–115; Jórdan, JP., 'Bodjanskému. List. 02.04.1843', *VRFT NAN Ukrai'ny*, F.99, Od.zb.80, ark.51–52.

Bevzyuk E. V., dr. of Sciences (History), Associate Professor, *Uzhhorod National University (Ukraine, Uzhhorod)*, evbevzyuk@gmail.com

The sources of research of the spiritual awakening process of the Lusatian Serbs

The research of different aspects of a history and culture of the slavs is a complex branch of science. Along with the historical problems, it includes linguistics, literature–study, ethnography and other social studies. In the light of the past and present, the analysis of the Slavonic ethnos has sufficient scientific traditions, which arised from the end XVIII – beginning of XIX centuries. That's why, the named research is devoted to the following problems.

Keywords: nation, Slavs, Lusatian Serbs, idea, ideology, revolution, empire, national policy, sources, archives, Germany.

***

УДК 342–34

Mammadov A. A.,

PhD Student in Historical Sciences (PhD/DLA),
Eötvös Loránd University (Hungary, Budapest),
matlabm@yandex.com

PROSPECTS OF THE TRANSIT OF CASPIAN OIL AND GAS TO THE EU PROJECTS

In this article, transit and transportation of Caspian oil and gas are covered. Mainly it focuses on obstacles, conflicts and current alongside with future projects. It also notes out the meetings which has changed the course of action.

The article includes speeches, meetings and other sources by scholars, political figures and analysts which shows on how to draw a path of transporting resources.

Keywords: prospects of transportation, oil and gas, EU projects, Nabucco, Southern Corridor.

(стаття друкується мовою оригіналу)

The market of natural gas export is encountering rapid expansion, mainly in Europe. In order to supply gas to the European market, Caspian fields need to be developed in terms of the application of modern technology [1].

The gas supplied from Caspian passes by several transit countries. These countries have to come to an agreement in various issues such as the received gas fee for the local market, territorial impact, socio–economic development of the population and consequences of constructing new pipelines according to global standards.

Several negotiations on the transportation of Caspian energy resources to the West have been conducted. In the mid–90s, construction works began immediately after the collapse of the USSR. The US was actively supporting this in order to weaken the Russian position in the region.

Projects and its obstacles

To tackle the problem of transportation of energy resources to the West from the Caspian region with the support of the United States, numerous energy projects were carried out: the Baku–Tbilisi–Ceyhan, Baku–Supsa oil pipeline, Baku–Tbilisi–Erzurum gas pipeline. Currently, Azerbaijan is the only country that continues to be the main and –so far– the corridor country which transport Caspian oil and gas to the EU [2].

The participation of Iran in these projects to transport Caspian energy has not been implemented due to the US policies pursued in relation to Iran and the participation of US companies in the construction of the pipeline. Owing to the high tensions over Nagorno Karabakh between Azerbaijan and Armenia, makes the second to stay apart from oil and gas transportation projects. Furthermore, Armenia is unable to play a transit country role because of the absence of diplomatic relations between Armenia and Turkey. In the aftermath of the collapse of the USSR, the US and the EU discussed the possibility of transportation of Azerbaijani oil through Iran to the parallel line passing through Armenia to Turkey and the Mediterranean. In addition, transportation of Kazakh Caspian oil from Kazakhstan–Turkmenistan–Iran were discussed, but routes have not been executed [3].

The preparation for the implementation commenced in an environment where the energy potential of the Caspian region was rising during the 90s. The energy exporters of these projects were not confirmed and therefore a sufficient resource base for the cost–effective functioning of the oil and gas pipeline data was not guaranteed. At the core of the implementation of these energy projects lay calculations on the disclosure of new energy reserves of the Caspian region in the medium and long term by conducting active investment activities for the development of the fields. Thus, these energy projects are of particular political importance for the United States, aimed at the active involvement of the Caspian countries. The participants of the project in the European energy market act as independent players and exercise political control over the states of the region. Hence the Baku–Supsa oil pipeline was built as an intermediate export pipeline for the transportation of early Azerbaijani oil after signing the «Contract of the Century» [4].

According to the vice–president of SOCAR Khoshbakht Yusifzade, the BTC project will not only ensure the delivery of Azerbaijani oil to the world markets, but also will become the main artery of the «Silk Road» [5].